

Fataburen 1985

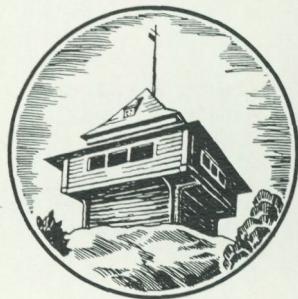
Fataburen

1985

Det sårbara samhället

Fataburen

1985

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Mátyás Szabó
Redaktionssekreterare: Berit Nordin

Summaries translated into English by
John Hogg

Omslagsbild: Målning av Paolo Uccelli (ca 1397–1475), Sankt Göran
och draken, omkring 1455.

Omslagsarrangemang: Håkan Lindström
Om inte annat anges tillhör bildmaterialet Nordiska museet
© Nordiska museet och respektive författare
Tryckt hos Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1985
ISBN 91 7108 247 6
ISSN 0348 971 X

Sårbara värden

Bönderna och det rationella jordbruket

Ulrich Nitsch

Från 1968 till 1976 arbetade jag som lantbrukskonsulent, först i Jönköpings och sedan i Värmlands län. Jag var anställd vid lantbruksnämnden och min viktigaste arbetsuppgift var att ge råd till bönder i frågor om växtodlingen, tex om gödslings, sortval, bekämpning av ogräs mm.

I mitt arbete kom jag i nära kontakt med och lärde känna många bönder. Jag fick höra dem berätta om den gård de övertagit från sina föräldrar och om deras förhoppningar att gården i framtiden skulle brukas av barnen. Jag fick del av deras upplevelser från gångna tiders slit och gemenskap och av deras tankar inför framtiden.

Att göra en växtodlingsplan med en bonde vid köksbordet hemma på gården var inte bara ett sifferarbete. Mellan arealuppgifter, gödselgivor, utsädesmängder och preparatval dök det upp många erfarenheter från de olika åkerskiftena. Oftast hade varje skifte sitt eget namn. Jag fick tex veta hur "Norrskiftet" torkade upp på våren, om året då det gav rekordskörd, om hur jorden på skiftet redde sig under plog och harv och hur skiftets brukningsegenskaper och avkastning förändrats genom dikning och kalkning. Varje skifte hade sin historia som var förbunden med eget och föräldrars arbete på gården. Och på liknande sätt berättade man för mig om djuren och byggnaderna. För de flesta av mina bönder var mjölkorna individer, var och en med sina egenheter som de kände igen från mödragenerationen. Byggnaderna var böndernas arbetsmiljö och de hade ofta huvudet fullt med tankar om hur de ville förbättra dem. Jag fick uppleva att gården med jord, djur och byggnader var en del av böndernas identitet, i vilken de hade sina rötter

och till vilken de knöt sina förhoppningar inför framtiden. För flertalet bönder gav gården livet dess innehåll av både arbete, försörjning och boplatz.

Men i dagens samhälle är gårdarna inga självförsörjande och oberoende enheter. Jordbruket är inordnat i vårt ekonomiska och administrativa system där lantbruksnämnden representerar statsmakten gentemot lantbrukaren. Lantbruksnämndens uppgift är att verka för jordbrukets rationalisering. Det innebär bl a att lantbrukaren om han vill bygga, dika eller köpa till mark vänder sig till lantbruksnämnden för att få nödvändigt tillstånd eller lånegaranti för att finansiera åtgärden.

Vid vår handläggning av sådana ärenden på lantbruksnämnden mötte jag en annan bild av jordbruket än den jag fick del av ute på gårdarna. I vårt sammanträdesspråk blev gårdarna brukningsenheter, som vi bedömde som mer eller mindre utvecklingsbara, och bönderna blev mer eller mindre progressiva företagare. Underlaget för våra beslut bestod av arealkartor, ekonomiska kalkyler och handläggarens bedömning av brukarens driftighet. Vi var noga med att grunda våra beslut på fakta som bedömdes i förhållande till de tekniska och ekonomiska kriterier som angavs i direktiv från lantbruksstyrelsen.

Men jag fick gång på gång erfara att det som för oss på lantbruksnämnden var sakliga bedömningar i samhällets intresse ofta betydde något helt annat för bönderna. Många av dem berättade för mig om lantbruksnämndens godtyckliga maktutövning som de upplevde som hot såväl mot bygden som mot innehållet och meningen i deras eget liv.

Lantbrukskonsulenten ger råd – artikelförfattaren under fältvandring på Värmlandsnäs. Foto Hagö Järpegård.

Arbetets mening och familjens roll

Under slutet av 70-talet fick jag möjlighet att dokumentera något av värmlandsböndernas syn på sitt arbete i en vetenskaplig studie. Vi intervjuade då 211 bönder med mjölkkor vid besök på gården. Intervjuerna genomfördes av mig själv och tre agronomstuderande enligt ett strukturerat frågeformulär, där många frågor hade fasta svarsalternativ. Väl medveten om begränsningarna med denna intervjuetod vill jag ändå hävda att lantbrukarnas svar ger oss information som är både värdefull och tillförlitlig. Resultaten motsvarar högt ställda krav på vetenskaplig tillförlitlighet och är representativa för populationen mjölkproducenter i Värmland, som sommaren 1978 hade minst 5 mjölkkor och var yngre än 65 år (Nitsch, 1982).

Undersökningen bekräftar i siffror de erfarenheter jag gjort som lantbrukskonsu-

lent. En helt övervägande majoritet av bönderna betraktar fortfarande sitt arbete som livsform. Med livsform menar jag att de inte ser arbetet enbart som en inkomstkälla utan att många andra personliga strävanden och behov ingår i motivet för arbetet. Jag ska här i några tabeller redovisa böndernas svar på en del av våra frågor tillsammans med mina tolkningar och slutsatser.

De flesta kobönder i Värmland trivs med sina arbeten. De är visserligen nästan aldrig helt lediga från arbetet på gården. Hälften av dem har högst ledigt vid ett tillfälle om året och då endast med någon enstaka dag. Endast en tredjedel av dem har under ett år en sammanhängande ledighet med mer än tre dagar. Trots denna bundenhet var det få som skulle vilja byta arbete även om de blev erbjudna ett annat säkert och värlavlönat heltidsjobb i bygden (Tabell 1).

Tabell 1. Intresse för annat jobb

Fråga: Om du blev erbjuden nåt annat säkert och värlönlönat jobb på nära håll så du kunde bo kvar i bygden, hur pass intresserad skulle du vara av ett sånt jobb?

Mycket intresserad	Ganska intresserad	Varken – Knappast intresserad	Inte alls intresserad
6 %	17 %	1 %	33 %
			43 %

Det de värdesätter mest i arbetet är friheten (Tabell 2). Det kan låta märkligt med tanke på den knappa ledigheten. Men med friheten menar de möjligheten att själv få bestämma över vad de gör och över sin tid.

Tabell 2. Faktorer man värdesätter mest i arbetet

Fråga: Vad är det som du sätter särskilt värde på som jordbrukare?

Friheten	Arbetsmiljön och arbetsuppgifterna	Boendeformen	Övrigt
68 %	20 %	3 %	8 %

När jag arbetade som lantbrukskonsulent märkte jag ofta att jag fick dåligt gensvar för mina råd hos ensamstående lantbrukare. Det märktes att de saknade motivation och inspiration i arbetet, när de saknade någon att arbeta för. I intervjuerna kom familjens stora betydelse fram på flera olika sätt. Maka eller make, barn och andra anhöriga deltar ofta i stor omfattning i arbetet på gården (Tabell 3). Många lantbrukare instämde utan att tveka i påståendet att familjetraditionen är en stark drivkraft för dem i arbetet (Tabell 4).

Tabell 3. Familjens deltagande i arbetet

Fråga: Är det någon i familjen som hjälper till i jordbruket?

	Dagligen eller omfattande hjälp	Sporadisk hjälp	Ingen hjälp
Maka/make	67 %	5 %	28 %
Barn	20 %	30 %	50 %
Föräldrar	5 %	7 %	88 %
Annan anhörig	16 %	10 %	74 %

Tabell 4. Familjetradition som drivkraft

Fråga: Det är en stark drivkraft för mig att få föra en familjetradition i jordbruket vidare. Hur pass stämmer det för Dig?

Stämmer helt (Stark drivkraft)	Stämmer delvis	Varken – Stämmer eller knappast (Ej drivkraft)	Stämmer inte alls
43 %	25 %	7 %	13 %
			12 %

Hälften av kobönderna i Värmland är klara över att barnen eller annan nära anhörig tar över gården i framtiden (Tabell 5). Ännu fler hoppades att det skulle bli så och de som inte hade barn som skulle överta gården nämnde ofta sin besvikelse över detta. En ensamstående medelålders lantbrukare svarade på följande sätt på frågan om vad han särskilt satte värde på i arbetet: "Vad skulle det vara? Ensamheten, slitet eller bundenheten? En saknar allt en axel att luta sig mot och nån efterkommande att arbeta för."

Tabell 5. Överlåtelse av jordbruket

Fråga: Är det tänkt att något av barnen eller någon nära anhörig så småningom tar över jordbruket eller är den frågan ej aktuell i dag?

Barn eller annan anhörig tar över	Frågan ej aktuell	Ingen anhörig tar över
49 %	8 %	43 %

En hel del av arbetsförhållandena för lantbrukare innehåller både fördelar och nackdelar. Hit hör utomhusarbetet som ju innehåller även kyla och regn, arbetet med djuren som innebär bundenhet, och beroendet

av naturens växlingar som medför osäkerhet och risker för ekonomiska förluster. Men när vi frågade lantbrukarna om deras syn på dessa förhållanden i arbetet svarade en övervägande majoritet att de upplevde dem som fördelar (Tabell 6). På våra frågor om vad de tyckte om "att vara mycket för sig själv i arbetet" och "att arbete och fritid flyter ihop" blev svaren inte lika positiva. Här kom det tydligt fram att många tycker ensamheten och bundenheten är en kännbar nackdel. Och arbetet som lantbrukare är i stor utsträckning en ensam sysselsättning. Enligt en senare enkätstudie arbetar 90 procent av lantbrukarna i landet alltid eller till stor del ensamma (Andersson, Johansson, Nordfeldt, 1984).

Tabell 6. Inställning till olika förhållanden i arbetet

Fråga: I vilken utsträckning tycker du som jordbrukare att det är en fördel eller nackdel:

- att vistas mycket utomhus i arbetet?
- att arbeta mycket med djur?
- att anpassa sitt arbete efter naturens växlingar?
- att vara mycket för sig själv i arbetet?
- att arbete och fritid flyter ihop för en jordbrukare?

	Stor fördel	Viss fördel	Varken – Viss eller	Stor nackdel	Stor nackdel
Vistas utomhus	82 %	15 %	2 %	0 %	1 %
Arbeta med djur	42 %	36 %	9 %	11 %	2 %
Naturens växlingar	38 %	26 %	17 %	11 %	8 %
Vara för sig själv	16 %	29 %	20 %	30 %	5 %
Arbete-fritid flyter ihop	17 %	26 %	24 %	28 %	5 %

Stark känsla för djur och natur

Min intervjuundersökning visar också att kobönder i Värmland har en stark känsla för djur och natur och att de är betänksamma inför konsekvenserna av metoderna i det moderna jordbruket (Tabell 7–9). De anser att dagens användning av bekämpningsmedel kan innebära risker för framtida skadeeffekter och de tycker att metoder-

na i jordbruket borde anpassas bättre till naturens lagar. Av hänsyn till djurens välbefinnande vill de inte pressa mjölkkorerna till högre avkastning. Och det kom fram mycket tydligt under våra intervjuer att bönderna menade allvar med dessa ställningstaganden. Många nämnde med eftertryck att de kände olust för den utveckling i jordbruket som de deltog i och det var få som utnyttjade möjligheten att undvika att ta ställning till frågorna på detta område genom att svara med alternativet "Varken – eller".

Tabell 7. Inställning till dagens metoder i jordbruket

Fråga: Vi måste tänka om nu när det gäller metoder i jordbruket för att komma i bättre balans med naturens lagar. Hur pass håller du med om det?

Håller helt med	Håller delvis med	Varken – eller	Håller knappast med	Håller inte alls med
(Tveksam till dagens metoder)			(Ej tveksam till dagens metoder)	
46 %	31 %	12 %	9 %	2 %

Tabell 8. Inställning till bekämpningsmedel

Fråga: Dagens användning av bekämpningsmedel i jordbruket kan på längre sikt leda till allvarliga skador i naturen. Hur pass håller du med om det?

Håller helt med	Håller delvis med	Varken – eller	Håller knappast med	Håller inte alls med
(Tveksam till bekämpningsmedel)			(Ej tveksam till bekämpningsmedel)	
57 %	26 %	8 %	5 %	4 %

Tabell 9. Hänsyn till djuren

Fråga: Vi bör nu stoppa våra försök att höja avkastningen från mjölkkorerna av hänsyn till djuren. Hur pass håller du med om det?

Håller helt med	Håller delvis med	Varken – eller	Håller knappast med	Håller inte alls med
(Avkastningshöjningen bör stoppas)			(Avkastningshöjningen bör ej stoppas)	
48 %	34 %	4 %	11 %	3 %

Familjen är den viktigaste motivationskällan i arbetet. Foto Iréne Jansson, Upplandsmuseet.

Bondens arbete är i stor utsträckning en ensam sysselsättning. Foto Bengt Fredén, Upplandsmuseet.

Man värdesätter närheten till djuren – trots bundenheten. Foto Hagö Järpegård.

Jag har presenterat resultaten från min Värmlandsundersökning både för lantbrukare, forskare, tjänstemän och studenter. Lantbrukarna har känt igen sig. Men de andra grupperna har kommit med många invändningar. Eftersom resultaten är väl underbyggda blir huvudinvändningen ofta: "Det där kanske gäller bönder i Värmland. Men vet du hur det är bland bönderna i slättbygden? Dom har säkert en annan syn på jordbruket. Och dom är ju mera representativa för jordbrukarna i framtiden."

Några av mina studenter har som examensarbeten gjort intervjuer med lantbrukare i andra delar av landet där de delvis tagit upp samma frågor som i Värmlandsundersökningen. Lotta Johanson intervjuade under sommaren 1983 sammanlagt 40 lantbrukare med mjölkkor i Dalarna och Halland, ungefär lika många i varje län. De bönder hon besökte var i genomsnitt yngre

och deras besättningar större än motsvarande genomsnitt för landet.

Lotta Johanson bedömde att tre fjärdedelar av de bönder hon intervjuade uppfattar sitt arbete i första hand som ett sätt att leva. Hon beskriver dem på följande sätt (Bernes och Johanson 1984, s 59):

De som betraktar lantbruket mer som ett sätt att leva, pratar mycket om fördelen med att arbeta utomhus och att vara en del av naturen. De berättar gärna hur mycket de tycker om sina kor. De kan inte tänka sig något annat yrke, även om de ofta önskar sig mer ledighet. Jag tror att önskan att få leva med naturen är starkare än behovet av ledighet för många av dem.

En annan student, Elinor Carlbrand-Howe intervjuade sommaren 1984 sammanlagt 37 lantbrukarkvinnor, lika fördelade mellan Medelpad och Uppland. Den genomsnittliga storleken på besättningarna på de

gårdar hon besökte var större än medelvärdet för respektive län. Kvinnornas syn på jordbruket stämmer väl med böndernas i Värmlandsundersökningen. Elinor Carlbrand-Howe sammanfattar de intervjuade kvinnornas syn på jordbruket med följande ord (1985, s 42–43):

Många uttryckte en förhoppning om att familjebordbruket skall få vara kvar. Man trodde att en viss rationalisering även i framtiden kommer att leda till att gårdarna blir färre och större. Men bara till en viss gräns, man hoppas att förnuftet skall segra. Man hoppas innerligt att det skall räcka med en besättning på 15 kor för en familj även i framtidens jordbruk och att man får fortsätta att vara lantbrukare utan att behöva arbeta dag och natt. Man hoppades vidare att lantbrukaren inte skall behöva använda så mycket kemikalier, både för miljös och för sin egen skull. Att man skall slippa framstå som miljöförstörare och vara slagpåse i den allmänna debatten utan i stället få bli respekterad för sitt arbete och sin samhällsinsats. Allt detta hoppas man trots att man vet att utvecklingen inte riktigt pekar åt det hållet just nu.

Ytterligare två studenter, Bengt Landquist och Lars-Erik Lundkvist intervjuade 40 lantbrukare i Malmöhus län. De gårdar de besökte hade en medelareal på 70 hektar, och samtliga intervjuade lantbrukare var yngre än 50 år. Det innebär att nästan alla lantbrukare i deras urval brukade en areal som var större än medelarealen i landet och att samtliga var yngre än genomsnittsåldern för landets lantbrukare. Även i denna grupp hävdade flertalet att jordbruket i första hand var ett sätt att leva. Landquist och Lundkvist konstaterar vidare att (1983, s 32):

Alla de lantbrukare vi intervjuade, dvs även de företagsinriktade, framhöll att fördelen med att vara lantbrukare är att vara sin egen och själv bestämma sin dag. Deras främsta intresse var genomgående grödor, djur och natur. Få lantbrukare sa sig ha ett naturligt intresse för ekonomi. Som vi nyss nämnt var det samhällets krav och den ekonomiska utvecklingen som medfört att de kände sig tvungna att ägna mer tid åt sin ekonomi.

Den bild av en svensk lantbrukare som kommer fram ur de här undersökningarna är alltså helt entydig. För flertalet lantbrukare i Sverige i dag är jordbruket ett sätt att leva. De värdesätter högst att förvalta en gård för kommande generationer, att få bestämma över sin arbetsdag och att arbeta utomhus och i nära kontakt med djur och natur. God ekonomi är en förutsättning för att vara lantbrukare, men flertalet ser sifferarbetet med ekonomin som ett tråkigt men nödvändigt pappersarbete. Målet för de flesta lantbrukare är med Landquists och Lundkvists ord 1983, s 40):

... att få fortsätta arbeta som lantbrukare med de traditionella sysslor som ingår i det arbetet och att förvalta gården för att den ska gå vidare inom familjen. Sin planering av företaget gör de inte genom att sitta ner vid skrivbordet och räkna. Det är 'något man går och tänker på hela tiden' i det dagliga arbetet.

Att så många är förvånade över eller tvivlar på riktigheten i den bild av dagens lantbrukare som kommer fram ur våra undersökningar tror jag delvis beror på massmediernas beskrivning av jordbruket som stor-drift och djurfabriker. Jag vill därför påminna om att storleken på jordbruken i Sverige fortfarande är ganska måttlig. Medelarealen åkerjord på en brukningsenhet är 26 hektar och medelantalet mjölkkor i en besättning är 17 kor. En majoritet av landets lantbrukare (60 procent) brukar 20 hektar åker eller mindre och endast 3 procent brukar mer än 100 hektar. En tredjedel av mjölkko-besättningarna har mindre än 10 mjölkkor och endast 3 procent har 50 mjölkkor eller flera (Statistiska Centralbyrån, 1984). Genomsnittsåldern för den svenska lantbrukaren är omkring 50 år.

Men bland forskare och tjänstemän tror jag invändningarna mot våra undersökningar även har en annan bakgrund. Att se lantbruk som en livsform är inte riktigt accepterat. Dagens och ännu mera morgondagens lantbrukare ska vara företagsledare. De ska tänka "sunt ekonomiskt", planera med hjälp av ekonomiska kalkyler och använda olika ekonomiska styrmedel för att

nå en effektiv produktion. Lantbruk som livsform med det innehåll som lantbrukarna uttryckt i våra undersökningar avfärdar många som "Sörgårdstänkande". Ett sådant avfärdande är enligt min mening både osakligt och irrationellt. Låt mig försöka förklara.

Olika sorters rationalitet

Bönder och lantbruksnämndens tjänstemän har olika bakgrund och arbetssituationer. Bönder har vanligen kort formell utbildning och arbetar på en gård i nära kontakt med familjen, djuren och naturen. Vi tjänstemän har vanligen lång formell utbildning men kort erfarenhet av att vara lantbrukare. Vi arbetar i en organisation med ansvar inför organisationens regeluttolkare. Dessa skillnader leder till att vi utvecklar olika kunskaper, värderingar och rationalitet i våra arbeten (Nitsch, 1984).

I lantbruksnämndens handläggning lär vi oss tillämpa en *mål-medel-rationalitet* som har sitt ursprung i den naturvetenskapliga forskningsmetoden. I den avgränsar vi problem så att de blir forskningsrespektive handläggningsbara. Jordbruket blir i vår rationalitet en sektor med företag som i samhällets intresse ska optimeras enligt tekniska och ekonomiska kriterier.

Böndernas verklighet har ett annat innehåll. De strävar som vi sett efter att ge sina liv mening och innehåll med att förvalta en gård med jord, djur och byggnader. De utgår från sina egna och familjens behov snarare än utomstående tekniska och ekonomiska optimeringskriterier. Böndernas förvaltande påminner mycket om den *tillämpade rationalitet* som enligt senare års forskning kännetecknar småföretagare i tillverkningsindustri (Sörlie 1982, Johansson och Bengtsson 1984). Den tillämpade rationaliteten hos dessa småföretagare beskrivs som ett ständigt pågående växelspel mellan vision, experimenterande och erfarenhet. Småföretagsforskarna konstaterar att småföretagandet är en livsform, ett sätt att tänka, lära och leva, där besluten växer fram i ett flöde av information och handlingar och påverkas starkt av företagarens

sociala och psykologiska behov. Formaliserade styrnings- och planeringssystem använder småföretagarna mycket lite eller inte alls. De fattar sina beslut på grundval av det de "har i huvet" och som de hela tiden bearbetar och fyller på genom samtal med leverantörer, kunder och kolleger. Småföretagsforskarnas slutsats är att denna form av beslutsfattande ger en flexibilitet som är ändamålsenlig och rationell för småföretagets arbets- och organisationsform.

Det är lätt att punkt för punkt översätta beskrivningen av småföretagares tillämpade rationalitet till böndernas förvaltande enligt våra studier. Även bönderna har en vision i huvudet av hur de vill att företaget-gården ska utvecklas. Landquist och Lundkvist konstaterar i sin studie att deras lantbrukare misstror kalkyler och inte ser någon nytta av en mera systematisk planering. "I stället fattar man sina beslut enligt rutiner som man grundar på den erfarenhet man utvecklat som lantbrukare" (1983, s 40). Att lantbruket är ett sätt att tänka, lära och leva och att det är nära förenat med lantbrukarens sociala och psykologiska behov har jag redovisat utförligt ovan. Men frågan är om vi även kan kalla lantbrukarnas förvaltande för rationellt?

Förvaltandet är rationellt

Jag är övertygad om att svaret på den frågan är "ja". Jag tror böndernas förvaltande är rationellt på samma sätt som småföretagarens tillämpade rationalitet, genom att ge den flexibilitet och det engagemang som behövs för att få den komplexa produktionen på en gård att fungera. Men jag är framför allt övertygad om att böndernas förvaltande är rationellt i en annan och mera grundläggande innebörd av ordet.

I en analys av jordbruket från ekosofiska utgångspunkter konstaterar Arne Naess (1983) att rationalitet bör ha med förnuft att göra. Förnuftiga är sådana åtgärder som bidrar till att *förverkliga grundläggande värden*.

Produktionsformerna i jordbruket har konsekvenser bl a på vårt beroende av im-

porterade produktionsmedel, kemikalieanvändningen, livsmedlens sammansättning, jordens bördighet, förorening av vattendrag, restsustanser i näringskedjorna, hushållning med icke förnyelsebara råvaror, landskapets skönhet, florans och faunans sammansättning, sysselsättningen på landsbygden och villkoren för djurens liv. Jordbrukets utformning berör därmed sådana grundläggande värden som samhällets sårbarhet, vår hälsa, det ekologiska systemets uthållighet, estetiska upplevelser, sociala behov och respekt för djurens liv. Vi känner igen dessa värden i våra bönders förvaltande förhållningssätt. Det förhållningssättet är alltså rationellt i bemärkelsen förnuftigt genom att bidra till värden som är grundläggande för vår överlevnad och för innehållet i våra liv.

Men i det administrativa och ekonomiska system som jordbruket ingår gäller andra värderingar. Och de förs ut med hjälp av styrmedel som blir allt kraftfullare i det datoriserade informationssamhället. Långsiktigt förvaltarskap, mänsklig gemenskap, respekt för djuren, identitet och mening i arbetet ingår inte i administratörernas beslutskriterier eller marknadsekonominas kalkyler. Det är sårbara värden. Frågan är om den minoritet av landets befolkning som fortfarande är bönder och förvaltar de 115 000 gårdar som finns kvar i längden kan upprätthålla dessa värden.

Jag tror att vi alla måste medverka om vi vill bevara de värden som bönderna upprätthåller med sin förvaltande rationalitet. Vi måste göra det genom att kräva att dessa värden kommer med i jordbrukspolitikens mål-medel-rationalitet. Den rationaliteten saknar i dag ett förnuftigt innehåll genom att man tappat perspektiv på vad som är mål och medel. Och lantbrukarnas fackliga företrädare har fångats in i ett förhandlingsmaskineri som helt koncentrerar sig på "problemen" med "överskottsproduktion" i ett materiellt inriktat konsumtionssamhälle.

Men jordbruket är mer än ett system av medel för att främja ekonomisk växt och materiell konsumtion. En jordbrukspolitik som är rationell i bemärkelsen förnuftig ser jordbruket som en fråga om ekologi och kultur dvs en fråga om villkoren för vår överlevnad och innehållet i våra liv. Att fråga om vi har råd att upprätthålla dessa värden är naturligtvis rent absurt. Den fråga vi bör ställa oss är i stället vilken form av jordbruk vi väljer att använda våra pengar till.

Litteratur

- Andersson, M, C R Johansson och I Nordfeldt. 1984. Lantbrukarnas sociala situation. Arbetsrapport 3, Psykologiska institutionen vid Lunds universitet.
- Bernes, Gun och Lotta Johanson. 1984. Böndernas syn på ledighet och trygghet. Examensarbete 85, Lantbrukets informationslära, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Carlbrand-Howe, Elinor. 1985. Samtal med kvinnor i svenskt jordbruk. Examensarbete, Lantbrukets informationslära, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Johannisson, Bengt och Bengt-Åke Gustafsson, 1984. Småföretagande på småort. Småskrift nr 22, Högskolan i Växjö.
- Landquist, Bengt och Lars-Erik Lundkvist. 1983. Lantbrukarnas behov av service och rådgivning i företagsledning. Examensarbete 74, Lantbrukets informationslära, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Naess, Arne. 1983. Økosofiske synspunkter på jordbrukets driftsformer. Stad och land/Rapport nr 22, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp, s 22-25.
- Nitsch, Ulrich. 1982. Hur ser jordbrukarna på sitt arbete och på informationen. Rapport 196, Inst för ekonomi och statistik, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Nitsch, Ulrich. 1984. The Cultural Confrontation between Farmers and the Agricultural Advisory Service. Studies in Communication, SIC 10, Högskolan i Linköping, s 41-51.
- Statistiska Centralbyrån. 1984. Jordbruksstatistisk Årsbok. Stockholm, Liber.
- Sørli, Jon Erik. 1982. Papirløst lederskap. Rapport 28, Industriøkonomisk Institutt, Bergen.

Vulnerable values

An Analysis of Rationality in Modern Farming

Empirical studies conducted at the Department of Agricultural Extension Education at the Swedish University of Agricultural Sciences show that, for most Swedish farmers, farming means stewardship and is a way of life. They strive primarily to satisfy a complex combination of social needs and environmental concerns. "Family" is their most important source of motivation. Single farmers often see little meaning in improving their farms, since they have no family to appreciate their efforts and no family member to inherit the fruits of their labour.

A comprehensive study among dairy farmers in the province of Värmland shows that, even though most of them had little or no leisure time (half of them had only a single day or less of free time per year), very few were interested in changing jobs. They dearly valued their freedom as farmers, enjoyed working with animals and appreciated working outdoors. A majority of them felt very uncomfortable with the implications of modern farm technology. They worried about the long-term consequences of pesticide use and expressed a strong concern for the well-being of domestic animals and the conservation of the environment.

Our studies show that farmers apply an

"adaptive rationality" different from the "instrumental rationality" pursued by professionals and decision-makers in our private and public organizations. Farmers' "adaptive rationality" consists of an on-going interaction between vision, experimentation and experience. This means that they manage their farms with a complex vision in mind of what they would like their work and farm to be like. Their vision is based on the qualitative social and environmental concerns described above.

The "instrumental rationality" promoted by the organizations they depend on is an application of "the scientific method". One of the main characteristics of the "instrumental rationality" is a narrowing down of complex problems to manageable questions and the application of economic and technical criteria in finding optimizing solutions. The qualitative values farmers give priority to are not included in the organizations' "instrumental rationality". However, it may be concluded that farmers' "adaptive rationality" is indeed rational in that it maintains indispensable social, environmental and ethical values in our society. These values are vulnerable, as farmers represent a small minority of the Swedish population and depend on our large organizations for their survival.